

Prof. dr. sc. Branka Rešetar

Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
E-pošta: bresetar@pravos.hr

Izv. prof. dr. sc. Nataša Lucić

Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
E-pošta: nlucic@pravos.hr

Izvorni znanstveni članak / Original scientific paper

UDK 342.7-053.2

DOI: <https://doi.org/10.25234/dosd/30470>

PRAVO DJETETA NA IZRAŽAVANJE MIŠLJENJA U PRAVU I SOCIJALNOM RADU

Sažetak

Pravo djeteta iz čl. 12. Konvencije UN-a o pravima djeteta jamči svakom djetetu koje je sposobno formirati vlastito mišljenje pravo na izražavanje mišljenja u stvarima koje se na njega odnose. Ono se aktualizira u svim područjima djetetova života, u obitelji, školi, zdravstvenom sustavu, različitim vrstama postupaka (obiteljskim, kaznenim, građanskim, upravnim), u zajednici, kao i na nacionalnoj te međunarodnoj razini. Globalno priznato pravo djeteta na izražavanje mišljenja štiti se također pred Europskim sudom za ljudska prava koji kontinuirano razvija praksu zaštite participativnih prava djeteta. Pravo djeteta na izražavanje mišljenja izravno je povezano sa socijalnim radom, kao profesijom koja se temelji na principima poštovanja ljudskih prava uključujući prava djece i principu participacije korisnika što predstavlja temelj suvremenog socijalnog rada. Cilj je ovog rada na temelju analize sadržaja propisa, sudske prakse, domaće i strane literature pružiti pregled međunarodnog i nacionalnog pravnog okvira kojim se jamči pravo djeteta na izražavanje mišljenja u sudskim postupcima i socijalnom radu te ukazati na praktične probleme u ostvarivanju prava djeteta na izražavanje mišljenja, detektirane u domaćim i stranim istraživanjima.

Ključne riječi: *pravo djeteta na izražavanje mišljenja, čl. 12. Konvencije UN-a o pravima djeteta, Europski sud za ljudska prava, socijalni rad, načelo participacije*

* Ovaj je rad financirao Pravni fakultet Osijek Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku internim projektom br. IP-PRAVOS-2 „Pravna zaštita obitelji i ranjivih skupina društva“.

1. UVOD

Djeca su kroz dugu povijest čovječanstva bila tretirana kao ljudska bića bez prava glasa, nisu imala pravo izraziti svoje mišljenje niti se protiviti odlukama odraslih kojima se utjecalo na njihove živote. S vremenom se, iz svjedočenja u djetinjstvu zlostavljanih i zanemarenih osoba, razotkrilo kako su djeca diljem svijeta predugo bila obespravljena, ranjiva i bez prava da ih netko sasluša. Takva povijesno marginalizirana pozicija djece proizlazila je upravo iz njihovog pasivnog društvenog položaja, u kojem odrasli djecu vide, ali ih ne čuju. Pogreške prošlosti potaknule su društvo da počne raditi za djecu i s djecom, kako se obespravljena i marginalizirana pozicija djeteta u društvu nikada i nigdje na svijetu ne bi ponovila (Parkes, 2013, 1). Jedan od načina na koji je međunarodna zajednica nastojala osigurati minimalni standard uključivanja djeteta u društvo bilo je donošenje Konvencije UN-a o pravima djeteta (Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori, broj 15/90; Narodne novine – Međunarodni ugovori, broj 12/93, 20/97, 4/98, 13/98; u nastavku: KPD) kojom se djeci jamči čitav set građanskih i političkih prava (tzv. prava na participaciju) koja uključuju: pravo djeteta na izražavanje mišljenja (čl. 12.), opće pravo na slobodu izražavanja misli (čl. 13.), pravo na slobodu misli, savjesti i vjeroispovijesti (čl. 14.), pravo na slobodu udruživanja i mirnog okupljanja (čl. 15.) te pravo na pristup informacijama (čl. 17.).

U središtu prava na participaciju djeteta smjestilo se pravo na izražavanje mišljenja iz čl. 12. KPD-a. Štoviše, pravo djeteta da izrazi mišljenje predstavlja jedan od temeljnih principa KPD-a u skladu s kojim se tumače sva ostala prava djece. Pravo djeteta na izražavanje mišljenja iz čl. 12. KPD-a jamči svakom djetetu koje je sposobno formirati vlastito mišljenje pravo na izražavanje mišljenja u stvarima koje se na njega odnose. Ono se aktualizira u svim područjima djetetova života, u obitelji, školi, zdravstvenom sustavu, različitim vrstama postupaka (obiteljskim, kaznenim, građanskim, upravnim), u zajednici, kao i na nacionalnoj te međunarodnoj razini (Parkes, 2013, 2–6; Parkinson i Cashmore, 2008, 10). Pravo djeteta na izražavanje mišljenja dovelo je do promjene društvene paradigme na način da je dijete od pozicije pasivnog subjekta koje se vidi, a ne čuje, postalo aktivni sudionik u donošenju odluka koje se tiču njegova života (Bruning i Mol, 2021, 12–16; Vandenhoele i sur., 2021, 144; Parkes, 2013, 1; Fortin, 2009, 42; Parkinson i Cashmore, 2008, 9–10).

Pravo djeteta na izražavanje mišljenja direktno je povezano sa socijalnim radom, kao profesijom koja se temelji na principima poštovanja ljudskih prava što podrazumijeva i prava djeteta. Opće načelo participacije korisnika temelj je suvremenog socijalnog rada. Prema Etičkom kodeksu za djelatnost socijalnog rada (2021) (u nastavku: Etički kodeks socijalnog rada), „socijalne radnice i socijalni radnici svojim djelovanjem trebaju promicati punu uključenost i sudjelovanje korisnika i korisnica u procesu donošenja odluka i postupaka koji utječu na njihove živote“. Ovo načelo socijalnog rada vrijedi i za

socijalni rad s djecom. Da bi zaštita djeteta u socijalnom radu bila u skladu s principima zaštite ljudskih prava i prava djeteta, socijalni rad mora integrirati s jedne strane poštovanje prava djeteta na izražavanje mišljenja, a s druge strane obvezu socijalnog radnika uključiti dijete u proces donošenja odluka koje se na njega odnose (McPherson i Abell, 2020, 2; Ife, 2017, 140–141; Kosher i sur., 2016, v–x; Reichert, 2011, 198).

Unatoč više od dva desetljeća globalnog prihvaćanja prava djeteta na izražavanje mišljenja, akademska i stručna zajednica i danas se intenzivno bave pitanjem ostvaruje li se pravo djeteta na izražavanje mišljenja u praksi sudova i socijalnih službi, na koji način te koje prepreke stoje na putu prema punom ostvarivanju prava djeteta na izražavanje mišljenja. Na tragu istih pitanja, cilj je ovog rada pružiti pregled međunarodnog i nacionalnog pravnog okvira kojim se jamči pravo djeteta na izražavanje mišljenja u sudskim postupcima i socijalnom radu te ukazati na probleme u ostvarivanju prava djeteta na izražavanje mišljenja u praksi, detektirane u domaćim i stranim istraživanjima.

Stoga će se u ovom radu na temelju analize sadržaja propisa, sudske prakse, domaće i strane literature u prvom dijelu rada dati pregled međunarodnih i europskih pravnih izvora djetetova prava na izražavanje mišljenja. U drugom dijelu rada prikazat će se implementacija prava djeteta na izražavanje mišljenja u hrvatskom obiteljskom zakonodavstvu. U trećem dijelu rada prikazat će se pravo djeteta na izražavanje mišljenja iz perspektive socijalnog rada. Zaključno će se istaknuti prepreke u ostvarivanju prava djeteta na izražavanje mišljenja u postupcima u kojima se odlučuje o njegovim pravima i dati preporuke za efikasnije ostvarivanje prava djeteta na izražavanje mišljenja kao i preporuke za daljnja istraživanja.

2. PRAVO DJETETA NA IZRAŽAVANJE MIŠLJENJA U MEĐUNARODNOM I EUROPSKOM PRAVU

Pravo djeteta na izražavanje mišljenja prvi put je priznato na globalnoj razini čl. 12. KPD-a, obvezujući države članice na implementaciju prava djeteta na izražavanje mišljenja u nacionalne pravne sustave. Članak 12. KPD-a predstavlja važnu smjernicu u kreiranju pravnih mehanizama, strategija i drugih aktivnosti Vijeća Europe i Europske unije kako bi se djeci zajamčilo ostvarivanje prava na izražavanje mišljenja i participaciju u donošenju odluka koje ga se tiču. Slijedi analiza prava djeteta na izražavanje mišljenja iz čl. 12. KPD-a, prikaz pravaca u kojima Europski sud za ljudska prava (u nastavku: ESLJP) razvija praksu zaštite prava djeteta na izražavanje mišljenja te aktivnosti Vijeća Europe i Europske unije u području zaštite prava djeteta na izražavanje mišljenja.

2.1. ČLANAK 12. KONVENCIJE UN-A O PRAVIMA DJETETA

Pravo djeteta na izražavanje mišljenja iz čl. 12. KPD-a predstavlja jedno od najvažnijih prava iz KPD-a, ne samo iz perspektive djeteta, nego i iz perspektive društva u cjelini. Djeca u stvarnosti mogu imati dobre ideje, razmišljaju na način na koji odrasli to nisu u stanju. Istraživanja su pokazala da djeca koja se potiču i osnažuju na izražavanje mišljenja uče kako razgovarati s odraslima, kako pregovarati, rješavati probleme i utjecati na odlučivanje. Osim toga djeca koja se potiču na izražavanje mišljenja manje su ranjiva u kontekstu nasilja, pa su stoga u stanju zaštititi se od drugih. U poticanju i osnaživanju djece na izražavanje mišljenja ključnu ulogu imaju odrasli, pa je stoga kompetencija odraslih za razgovor s djecom iznimno važna (Parkes, 2013, 13). Odbor UN-a za prava djece kontinuirano ističe kako pravo djeteta na izražavanje mišljenja predstavlja načelo koje ne smije ovisiti o diskreciji osoba koje odlučuju o djetetu, nego pravo djeteta koje svatko ima obvezu poštovati (Fortin, 2009, 42, 235).

Odredbom čl. 12. KPD-a djetetu koje je sposobno formirati vlastito mišljenje jamči se pravo na izražavanje mišljenja u stvarima koje se na njega odnose. Mišljenje djeteta uzima se u obzir u skladu s djetetovom dobi i zrelosti. U tom smislu djetetu se jamči pravo da izravno ili uz posredovanje druge osobe izrazi svoje mišljenje u svim postupcima (sudskim ili upravnim), u kojima se odlučuje o nekom njegovu pravu. Pravu djeteta na izražavanje vlastita mišljenja iz čl. 12. KPD-a komplementarna je obveza države da djetetu osigura ostvarenje tog prava.

Odbor UN-a za prava djece izradio je u srpnju 2009. godine Opći komentar br. 12 (CRC/C/GC/12, 20. srpnja 2009.) kojemu je cilj pružiti smjernice za implementaciju djetetova prava na izražavanje mišljenja. Da bi se pravo djeteta na izražavanje mišljenja efikasno implementiralo u nacionalne sustave, Odbor UN-a za prava djece predlaže nacionalnim zakonodavcima poduzimanje pet ključnih koraka u svim vrstama sudskih postupaka u kojima se odlučuje o nekom pravu djeteta. Aisling (2013, 108-109) je preporuke Općeg komentara br. 12 sumirala na sljedeći način:

1. Dijete mora biti tijekom cijelog postupka informirano o svom pravu da izrazi mišljenje, mogućnosti da mišljenje izrazi u postupku izravno ili uz posredovanje druge osobe, kao i posljedicama koje će njegovo mišljenje imati na odluku. Odgovornost je suda ili druge ovlaštene osobe objasniti djetetu na prikladan način detalje kako, kada i gdje će dijete imati priliku izraziti svoje mišljenje i tko će biti nazočan.
2. Sam proces utvrđivanja mišljenja djeteta mora biti usmjeren na osnaživanje i poticanje djeteta da izrazi mišljenje, što predstavlja obvezu suda ili druge osobe ovlaštene utvrditi mišljenje djeteta. Težište u tom procesu ne bi smjelo biti na kompetenciji djeteta da izrazi svoje mišljenje, nego na kompetenciji odraslih da utvrde djetetovo mišljenje. To znači da osobe koje su u poziciji razgovora s dje-

tetom moraju biti sposobne i educirane razumjeti razliku između jezika odraslih i jezika djece te razumjeti način na koji djeca izražavaju svoje mišljenje i opisuju svoja iskustva. Osoba koja obavlja razgovor s djetetom mora imati sposobnost oblikovanja okruženja koje će potaknuti i ohrabriti dijete za razgovor. Utvrđivanje mišljenja djeteta mora više nalikovati razgovoru negoli ispitivanju.

3. Procjena djetetove zrelosti i sposobnosti izraziti mišljenje ne smije ovisiti o dobi, nego o procjeni svakog pojedinog djeteta i ovisno od slučaja do slučaja.
4. Osoba koja donosi odluku ili druga osoba ovlaštena za razgovor s djetetom ima obvezu na prikladan način obavijestiti dijete o odluci, kao i o utjecaju djetetova mišljenja na odluku.
5. U slučajevima u kojima mišljenje djeteta nije uzeto u obzir pri donošenju odluke, a dijete je bilo dovoljno zrelo i sposobno izraziti svoje mišljenje, zakonodavstvo mora propisati pravo žalbe na odluku, a posebno pravo djeteta pobijati odluku donesenu bez njegova sudjelovanja u postupku.

U svim postupcima u kojima se odlučuje o pravima djeteta tijela koja vode postupak dužna su primarno voditi računa o najboljem interesu djeteta što predstavlja načelo najboljeg interesa djeteta iz čl. 3. KPD-a. Djetetovo pravo na izražavanje mišljenja iz čl. 12. KPD-a integrativni je element prava djeteta na zaštitu najboljeg interesa (čl. 3. KPD-a). Za procjenu najboljeg interesa djeteta neizostavno je poštovanje procesnih jamstava prema kojima su nadležna tijela dužna osigurati sljedeća procesna jamstva: omogućiti djetetu da iznese vlastito mišljenje, adekvatno zastupati dijete, utvrditi činjenice, uzeti u obzir doživljaj vremena, educiranost stručnjaka, pravnu argumentaciju i mogućnost pobijanja odluke (Rešetar, 2022, 348–349; Parkes, 2013, 10–11).

Za ostvarivanje prava djeteta na izražavanje mišljenja iz čl. 12. KPD-a nužna je efikasna implementacija u nacionalne sustave u svim područjima života djeteta, od obiteljskog okruženja, škole i zajednice, pri čemu obitelj, učionica i igralište predstavljaju područje primarne i svakodnevne interakcija djeteta s odraslima (Parkes, 2013, 23). Posebno područje u kojem je implementacija čl. 12. KPD-a nužna odnosi se na sudske i upravne postupke u kojima se odlučuje o nizu drugih prava djece važnih za život djeteta. Stoga države stranke pri implementaciji moraju voditi računa o ključnim elementima čl. 12. KPD-a: a) svako dijete koje je u stanju formirati mišljenje ima pravo dobiti priliku biti saslušano, b) u svim stvarima koje se odnose na njega i c) mišljenje djeteta mora biti uzeto u obzir u skladu s djetetovom dobi i zrelosti. Pri tome treba biti svjestan da zakonodavna implementacija čl. 12. KPD-a, ne znači ujedno i ostvarivanje prava djeteta na izražavanje mišljenja u praksi, niti znači da nacionalne reforme imaju utjecaj na živote djece u praksi (Parkes, 2013, 44). Na koji način je hrvatski zakonodavac uvažio preporuke Odbora UN-a za prava djece precizirane Općim komentarom br. 12 te na taj način implementirao čl. 12. KPD-a u hrvatsko obiteljsko zakonodavstvo, bit će prikazano u trećem poglavlju ovog rada.

2.2. ČLANCI 6. I 8. EUROPSKE KONVENCIJE ZA ZAŠTITU LJUDSKIH PRAVA I TEMELJNIH SLOBODA

(Europska) Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (Narodne novine – Međunarodni ugovori, broj 18/97, 6/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10, 13/17; u nastavku: EKLJP) je pri donošenju bila usredotočena isključivo na odrasle, a ne i na djecu. To je rezultiralo tekstom u kojem se djeca spominju tek na dva mjesta, u kontekstu prava na slobodu i sigurnost (čl. 5. st. 1. (d)) i prava na pravično suđenje, odnosno isključivanje javnosti u interesu djece i mladih (čl. 6. st. 1.). Poslije su Protokoli 1. i 7. uz EKLJP zajamčili pravo djece na obrazovanje i odgoj u skladu s roditeljskim uvjerenjima (Protokol 1., čl. 2.) i zaštitu interesa djece u postizanju ravnopravnosti između roditelja (Protokol 7., čl. 5.). ESLJP je dugo i polako razvijao sudsku praksu prema priznavanju autonomnog položaja djece u odnosu na roditelje u postupcima zaštite njihovih prava pred ESLJP-om. Značajan utjecaj u tom smislu odigrao je KPD, na način da je ESLJP počeo interpretirati odredbe EKLJP-a mijenjajući povijesnu paradigmu od patrijarhalnog zaštitničkog pristupa djeci u obitelji i društvu prema priznavanju njihovih individualnih prava i autonomije (Fenton-Glynn, 2021, 2–3; Kilkelly, 2016, 14–15).

Posljednjih desetak godina, ESLJP u obiteljskim predmetima koji se odnose na konflikte između roditelja sve češće priznaje djetetu autonomna procesna prava zajamčena čl. 8. (pravo na poštovanje privatnog i obiteljskog života) i čl. 6. (pravo na pristup pravosuđu) EKLJP-a, interpretirajući ih u skladu s čl. 12. KPD-a. Odredba čl. 8. EKLJP-a u prvom redu pruža materijalnopravnu zaštitu prava na poštovanje obiteljskog života, nudeći ujedno i procesna jamstva radi zaštite prava na poštovanje obiteljskog života. Procesna jamstva iz čl. 8. EKLJP-a ne odnose se samo na sudski postupak, već i na sve faze postupanja kako pred sudom tako i pred drugim tijelima koja sudjeluju u postupku. Tako primjerice nedostatak stručnog mišljenja psihologa kad je riječ o negativno izraženoj volji petogodišnje djevojčice prema kontaktima s ocem, može predstavljati povredu procesnih zahtjeva iz čl. 8. EKLJP-a (Elsholz protiv Njemačke, ESLJP, 2000, para. 65. i 66.). U drugom predmetu ESLJP zauzima suprotan stav, pa smatra da mišljenje stručnjaka psihologa o odbijanju kontakata djeteta s roditeljem nije uvijek potrebno, što ovisi o dobi i zrelosti djeteta. U konkretnom slučaju njemački sud je prema mišljenju ESLJP-a pravilno odučio kad je poštovao volju trinaestogodišnjeg djeteta koje je odbijalo kontakte s ocem (Sommerfeld protiv Njemačke, ESLJP, 2003, para. 90. i 91.). Očito su u ova dva predmeta primarnu ulogu imala dob i zrelost djeteta kad je posrijedi utjecaj volje djeteta na odluku suda. U najnovijoj odluci ESLJP donosi nov pristup, pa odgovornost za mišljenje djeteta koje je prema ocjeni suda bilo u suprotnosti s njegovom dobrobiti, prebacuje na socijalnu službu. Dakle, u ovom predmetu slovenski sud nije uvažio odbijanje kontakata djeteta (dvanaest godina na početku i petnaest godina na kraju postupka) s ocem te je donio odluku o kontaktima pod nadzorom stručne osobe. ESLJP je odgovornost za izostanak kontakata djeteta i oca prebacio na socijalnu službu koja nije kvalitetno procijenila obiteljsku situaciju, nije isplanirala rad s obitelji, nije stvorila pozitivno ozračje

u kojem bi se potaknuli kontakti niti je djetetu ponudila pomoć i savjetovanje s ciljem uspostave kontakta djeteta s ocem. ESLJP je u ovom važnom predmetu istaknuo da u postupcima u kojima se odlučuje o pravima djeteta mišljenje djeteta treba uzeti u obzir, uzimajući u obzir okolnosti slučaja. Tako u kontekstu kontakata s roditeljem, djetetovo odbijanje kontakta s roditeljem mora se razmotriti, uzimajući u obzir druge okolnosti. ESLJP smatra da je u najboljem interesu djeteta da održava veze s roditeljima pa čak i onda kad mu to nije po volji, osim u slučajevima u kojima bi djetetovo zdravlje i razvoj bili u opasnosti (A. V. protiv Slovenije, ESLJP, 2016., para. 80–82.).

Odredba čl. 6. EKLJP-a nudi stroža procesna jamstva od procesnih prava iz čl. 8. EKLJP-a. Ako je neko pravo zajamčeno EKLJP-om povrijeđeno na štetu djeteta, dijete u zahtjevu mora biti navedeno kao osoba koja traži zaštitu pred ESLJP-om. U nekoliko predmeta pokrenutih zajednički od roditelja i djeteta, ESLJP je ocijenio da je riječ isključivo o povredi prava djeteta, pa je zahtjev roditelja ocijenio nedopuštenim te nastavio odlučivati o zahtjevu djeteta (Costello-Roberts protiv Ujedinjene Kraljevine, ESLJP, 1993., para. 23. i A. protiv Ujedinjene Kraljevine, ESLJP, 1998., para. 17.).

U novijem referentnom predmetu M. i M. protiv Hrvatske (2015) koji se odnosi na odlučivanje o roditeljskoj skrbi, uključujući i tvrdnje o nasilju nad djetetom od strane oca, ESLJP je oštro kritizirao postupanje nadležnih državnih tijela u kojima djevojčica stara trinaest i pol godina nije bila saslušana u postupku koji je trajao više od četiri godine, zbog čega nije imala priliku izraziti svoje mišljenje s kojim bi roditeljem željela živjeti. U ovom slučaju djevojčica, koja je bila dovoljno zrela da formira i izrazi svoje mišljenje, nije bila uključena u postupak donošenja odluke. Na taj način hrvatski sud nije poštovao njezino pravo na autonomiju koje se razvija u skladu s djetetovom zrelosti, što mora biti popraćeno pravom djeteta da izrazi svoje mišljenje. Isključivanjem djevojčice iz postupka u kojemu se odlučivalo o skrbi nakon razvoda braka njezinih roditelja, nacionalni sudovi su povrijedili njezino pravo na poštovanje privatnog i obiteljskog života iz čl. 8. EKLJP-a (M. i M. protiv Hrvatske, ESLJP, 2015., para. 185. i 186.).

ESLJP je prije nekoliko godina počeo prepoznavati problem u postupcima u kojima jedan roditelj u ime djeteta pokreće postupak i zastupa ga pred ESLJP-om u vezi s konfliktnim obiteljskim odnosima. Posebno je prepoznao problem kad je riječ o postupcima u kojima su roditelji zlostavljali dijete, što predstavlja očit konflikt interesa djeteta i roditelja. U takvim postupcima ESLJP je počeo razvijati nov pristup zastupanja djeteta kako bi djetetova prava i interesi pred sudom bili zaštićeni pa je najprije priznao pravo trećih osoba da pokrenu postupak pred ESLJP-om u ime djeteta, što uključuje određene osobe, odvjetnike pa čak i organizacije civilnog društva (Fenton-Glynn, 2021, 258). U predmetu S. P., D. P. i A. T. protiv Ujedinjene Kraljevine (1996) ESLJP je dopustio pokretanje postupka u ime troje djece koju je zastupao odvjetnik u postupcima pred nacionalnim sudovima (a da roditelji nisu ovlastili odvjetnika na zastupanje njihove djece). ESLJP je praktično i fleksibilno tumačio KPD na način da je postavio četiri pitanja: 1.) postoji

li prikladnija opcija zastupanja djece, 2.) priroda i odnos između odvjetnika i djece, 3.) predmet i obujam zastupanja i 4.) postoji li sukob interesa (Fenton-Glynn, 2021, 259).

U predmetu N. T. protiv Gruzije (2016), ESLJP je dopustio ujaku da zastupa troje djece, njegovih nećaka, unatoč ocu koji je imao pravo na roditeljsku skrb, a time i isključivo pravo na zastupanje djece. Djeca su nakon smrti majke živjela s majčinom obitelji s kojom je otac bio u neprijateljskim odnosima. Unatoč činjenici da djeca nisu živjela s ocem od majčine smrti i da su odbijala živjeti s ocem, nacionalna tijela su odlučila da djeca moraju živjeti s ocem, zbog čega je ujak djece podnio zahtjev ESLJP-u tvrdeći pri tom da nacionalna tijela nisu postupala u najboljem interesu djece i da djeca nisu bila uključena u postupak pred nacionalnim sudovima. ESLJP je zaključio da su djeca bila u ranjivoj poziciji, da je ujak bio u bliskom odnosu s djecom s obzirom na to da ih je odgajao i živio s njima. Unatoč tome što je otac imao pravo na roditeljsku skrb i uzimajući u obzir neprijateljski odnos oca s ujakom i majčinom obitelji, nitko drugi osim ujaka nije bio u boljoj poziciji štiti interese djece (Fenton-Glynn, 2021, 258–259).

Recentni predmet L. R. protiv Makedonije (2020) otvorio je put organizacijama civilnog društva da pod određenim pretpostavkama pokrenu postupak pred ESLJP-om u ime djece čija su prava povrijeđena. U ovom slučaju riječ je bila o djetetu s teškoćama u razvoju koje je bilo napušteno nakon rođenja. Helsinški odbor za ljudska prava u ime osmogodišnjeg djeteta s teškim mentalnim i tjelesnim teškoćama (engl. *cerebral palsy*) te govornim manama, pokrenuo je postupak pred ESLJP-om zbog nečovječnog i ponižavajućeg postupanja zabranjenog čl. 3. EKLJP-a. Naime makedonski pravobranitelj je dijete koje je po rođenju bilo smješteno u instituciju, zatekao u nehumanim uvjetima i vezano za krevet. Izvještaj makedonskog pravobranitelja potaknuo je Helsinški odbor za ljudska prava da pokrene istražne postupke protiv institucija i osoba koje nisu zaštitile dijete. Helsinški odbor za ljudska prava u ime je djeteta pokrenuo postupak protiv Makedonije pred ESLJP-om u kojem je utvrđeno da je riječ o višestruko ranjivoj osobi koja nije u stanju izraziti svoje želje i zaštititi svoje interese, da djetetov skrbnik nije ovlastio Helsinški odbor na zastupanje djeteta, pa je zbog svega navedenog priznao pravo organizaciji civilnog društva da dijete zastupa pred sudom. Dodatni argument za davanje ovlasti organizaciji civilnog društva da zastupa dijete pred ESLJP-om bila je činjenica što je protiv djetetova skrbnika bio pokrenut kazneni postupak, a uz to izostalo je postupanje makedonskog pravobranitelja koji je imao zakonsku ovlast pokrenuti postupke pred nacionalnim sudovima (L. R. protiv Sjeverne Makedonije, ESLJP, 2020., para. 1.–3.; Erdem Türkelli, 2020.).

Prvi put u povijesti svog rada ESLJP je 2019. godine zatražio od države protiv koje se vodi postupak da osigura odvojeno zastupanje djeteta u predmetu koji je pokrenula majka u ime djeteta. Riječ je bila o predmetu A i B protiv Hrvatske (2019) u kojem je majka tvrdila da hrvatska tijela nisu na odgovarajući način zaštitila zajedničko dijete (djevojčicu tada staru četiri i pol godine) od seksualnog zlostavljanja oca u vrijeme dok se nalazila kod oca. Na temelju prijave majke policija je žurno i u skladu sa zakonom provela kriminalni-

stičku obradu, pedijatar je također žurno pregledao dijete ne utvrdivši znakove spolnog zlostavljanja, kao i psiholog koji nije utvrdio kod djevojčice znakove traume ili zlostavljanja. Istovremeno je interdisciplinarni tim stručnjaka utvrdio emocionalno zlostavljanje djeteta od strane majke, preporučivši roditeljima savjetovanje. Policija i nadležno državno odvjetništvo nakon provedenih radnji, na nekoliko su mjeseci obustavili istragu. Centar za socijalnu skrb odredio je mjeru obiteljskoppravne zaštite djece izrekavši roditeljima mjeru nadzora nad roditeljskom skrbi. Majka je pokrenula postupak pred ESLJP-om tvrdeći da Republika Hrvatska nije provela učinkovitu istragu te da je izostala zaštita njezina djeteta od nečovječnog i ponižavajućeg postupanja od strane oca, odnosno da je izostala zaštita prava na obiteljski život iz čl. 8. EKLJP-a. U ovom postupku ESLJP je zatražio od Hrvatske odvjetničke komore imenovanje odvjetnika koji će u postupku pred ESLJP-om zastupati interese djeteta. ESLJP je u ovom predmetu zaključio da Republika Hrvatska, odnosno nadležna državna tijela nisu povrijedila EKLJP te da je provedena istraga bila učinkovita u smislu čl. 3. i čl. 8 EKLJP-a (Fenton-Glynn, 2021, 258).

ESLJP je pod utjecajem participativnih prava djeteta iz KPD-a u posljednjem desetljeću razvio bogatu sudsku praksu u smjeru priznavanja individualnih prava djeteta, posebno prava djeteta na izražavanje mišljenja i autonomiju, sve u okviru prava na poštovanje privatnog i obiteljskog života (čl. 8. EKLJP-a) i prava na pristup pravosuđu (čl. 6. EKLJP-a). Iz presuda ESLJP-a u vezi sa sudjelovanjem djeteta u postupku, nedvojbeno proizlazi da bi u postupcima u kojima se odlučuje o pravima djeteta sudac trebao razgovarati s djetetom, imajući pritom u vidu njegovu dob i zrelost. Međutim, to nije apsolutno pravo, što znači da sud nije uvijek dužan saslušati dijete, premda neopravdani izostanak utvrđivanja volje djeteta može predstavljati povredu procesne naravi. Nadalje, ESLJP se najnovijom praksom odmiče od tradicionalnog prava roditelja na zastupanje djeteta, ustupajući to pravo osobi koja je bliska s djetetom, odnosno organizaciji civilnog društva čija je misija zaštita ljudskih prava, u slučajevima u kojima je očit konflikt roditelja i djeteta, odnosno u slučaju izostanka zaštite djeteta.

Unatoč utjecaju čl. 12. KPD-a i presuda ESLJP-a na razvoj nacionalnih pravnih sustava, europski sustavi su i dalje neujednačeni što utječe na ostvarivanje ovog prava djeteta kako u nacionalnom tako i u međunarodnom kontekstu. Stoga je Vijeće Europe 2000. godine izradilo Europsku konvenciju o ostvarivanju dječjih prava (Narodne novine – Međunarodni ugovori, broj 1/10, 3/10; u nastavku: EKODP) kojoj je cilj utjecati na harmonizaciju europskih pravnih sustava kad je riječ o implementaciji i provedbi čl. 12. KPD-a.

2.3. EUROPSKA KONVENCIJA O OSTVARIVANJU DJEČJIH PRAVA

Pravo djeteta na izražavanje mišljenja iz čl. 12. KPD-a odigralo je ključnu ulogu u kreiranju poslije donesenih međunarodnih dokumenta među koje se ubraja EKODP, koji u cijelosti razrađuje pravo djeteta na izražavanje mišljenja. Svrha donošenja

EKODP-a bila je pronalaženje praktičnog načina ostvarivanja materijalnih prava djece zajamčenih KPD-om i EKLJP-om, odnosno odgovor Vijeća Europe na zahtjev sadržan u čl. 4. KPD-a, prema kojem su države članice dužne poduzeti sve odgovarajuće zakonske, administrativne i druge mjere radi implementacije zajamčenih prava djeteta.

Cilj EKODP-a izražen u njegovu uvodnom dijelu jest zaštita djetetova najboljeg interesa stvaranjem određenih procesnih mehanizama kojima se podupire ostvarivanje djetetovih prava u određenim obiteljskopравnim postupcima pred sudom (čl. 1. st. 1. i 2. EKODP-a). EKODP sadržava odredbe o procesnim instrumentima čija je svrha promicanje ostvarivanja prava djece: a) odredbe o procesnim pravima djeteta, b) odredbe o ulozi suda i djetetova zastupnika te c) odredbe o alternativnim načinima rješavanja sporova i pružanju pravne pomoći (Rešetar, 2011, 138–139).

Ključni elementi za ostvarivanje prava djeteta na izražavanje mišljenja u praksi jesu:

1. pretpostavka da dijete ima sposobnost oblikovati i izraziti svoje mišljenje te dužnost nadležnih tijela poštovati to pravo
2. izostanak dobnog ograničenja kad je riječ o pravu djeteta na izražavanje mišljenja
3. pravo djeteta da dobije priliku izraziti svoje mišljenje u svakom postupku u kojem odluka ima utjecaj na dijete i
4. pravo djeteta da odluči hoće li izraziti mišljenje izravno ili preko posrednika (Rešetar, 2022, 350–351).

Kad god je to moguće, djetetu mora biti dana prilika da bude izravno saslušano u svakom postupku. Posrednik koji nadležnom tijelu prenosi mišljenje djeteta može biti roditelj (roditelji), odvjetnik ili druga ovlaštena osoba poput socijalnog radnika. Kako u sporovima u vezi s roditeljskom skrbi postoje rizici sukoba interesa između djeteta i njegova roditelja, pravo djeteta na izražavanje mišljenja treba se ostvarivati preko drugih osoba. Ako se saslušanje djeteta poduzima uz pomoć posebnog skrbnika ili drugih osoba (socijalnog radnika, psihologa, odvjetnika), od najveće je važnosti da on točno prenosi mišljenja djeteta nadležnom tijelu koje donosi odluke. Osobe koje su ovlaštene prenijeti mišljenje djeteta sudu, moraju imati dovoljna znanja i razumijevanje različitih aspekata procesa donošenja odluka i iskustvo u radu s djecom. Posebni skrbnik ili drugi posrednik mora biti svjestan da zastupa isključivo interese djeteta, a ne interese drugih osoba (roditelja, udomitelja, skrbnika), ustanova ili tijela (npr. dječjeg doma ili ustanove za pomoć u odgoju). Nužno bi bilo razraditi kodekse ponašanja onih koji zastupaju mišljenje djeteta (posebni skrbnici, odvjetnici, socijalni radnici, psiholozi i dr.) (Rešetar, 2022, 350–351). Preporuke izražene u EKODP-u u potpunosti su implementirane u hrvatsko obiteljsko zakonodavstvo o čemu će više riječi biti u trećem poglavlju ovog rada.

2.4. PRAVO DJETETA NA IZRAŽAVANJE MIŠLJENJA U PRAVU EUROPSKE UNIJE

Europska unija je pravo djeteta na izražavanje mišljenja izričito implementirala u Povelji EU-a o temeljnim pravima (Službeni list Europske unije, C 202/389 od 7. lipnja 2016.; u nastavku: Povelja EU-a) te Uredbu Vijeća (EU) 2019/1111 od 25. lipnja 2019. o nadležnosti, priznavanju i izvršenju odluka u bračnim sporovima i u stvarima povezanim s roditeljskom odgovornošću te o međunarodnoj otmici djece (u nastavku: BU II *ter*).

Prema čl. 24. st. 1. Povelje EU-a djeca imaju pravo slobodno izraziti svoje mišljenje koje se treba uzeti u skladu s djetetovom dobi i zrelosti, u svim stvarima u kojima se odlučuje o pravima djeteta. Ova odredba opće je naravi i odnosi se na pravo djeteta da izrazi mišljenje u svim vrstama postupaka. Tijela država članica EU-a koja donose odluke u vezi s djetetom dužna su istinski i efikasno omogućiti djetetu da izrazi svoje mišljenje, direktno ili uz posredovanje ovlaštene osobe ili tijela u skladu s nacionalnim pravom i postupkom te države. U pravilu se ovo pravo djeteta iz čl. 24. st. 1. Povelje EU-a tumači pred Sudom Europske unije (u nastavku: Sud EU-a) u vezi s primjenom BU II *ter*, prema kojoj svako dijete do navršenih osamnaest godina ima pravo izraziti svoje mišljenje. Sudovi koji su odlučili saslušati dijete, prema tumačenju BU II *ter*, imaju dužnost poduzeti sve prikladne mjere za osiguranje stvarnog i učinkovitog razgovora s djetetom, poput korištenja dostupne komunikacijske tehnologije onda kad nije moguće razgovarati s djetetom direktno i osobno. Pravo djeteta na izražavanje mišljenja prema tumačenju BU II *ter* nije apsolutno, već se ostvarivanje ovog prava tumači u svakom pojedinom slučaju i u odnosu na pojedino dijete. Tako primjerice postojanje sporazuma između roditelja može isključiti obvezu razgovora s djetetom i utvrđivanje njegova mišljenja. Ipak, okolnost da dijete nije izrazilo svoje mišljenje u postupku u kojem je odlučeno o roditeljskoj skrbi i djetetovu prebivalištu u jednoj državi članici, ne može biti razlog za odbijanje povratka nezakonito odvedenog djeteta, unatoč djetetovu protivljenju da se vrati u državu iz koje je nezakonito odvedeno (Sud EU, C-491/10 PPU Joseba Andoni Aguirre Zarraga v. Simone Pelz [2010]) (Aras Kramar, 2022, 94–95; Handbook on EU law, 2022, 44–45).

U EU-u prevelik broj djece smatra da nisu dovoljno uključeni u donošenju odluka, što se događa zbog stereotipa i predodžbi da je sudjelovanje djece problematično, skupo, zahtijeva resurse i stručnost. Čini se da je većina djece svjesna svojih prava, no tek manji broj djece smatra da društvo poštuje njihova prava. To negativno utječe na sudjelovanje djece u školama, sportu, kulturi i drugim slobodnim aktivnostima, u pravosudnim i migracijskim sustavima ili u sektoru zdravstvene skrbi te u obiteljima. Strategija EU-a o pravima djeteta ((COM(2021) 142 od 24. ožujka 2024.; u nastavku: Strategija EU-a) obilježava novo poglavlje i važan korak za EU prema istinskom javnom sudjelovanju djece u postupcima donošenja odluka najprije time što je razvijena za djecu i zajedno s djecom. U pripremi Strategije uzeta su u obzir mišljenja i prijedlozi više od 10.000 dje-

ce (Strategija EU-a, 2021, 4). Jedno od područja na koje je Strategija EU-a usmjerena odnosi se upravo na područje „Pravosuđa prilagođenog djeci: Pravosudni sustav EU-a koji poštuje prava i potrebe djece“. Strategija EU-a ističe da bi se djeca trebala osjećati ugodno i sigurno kako bi mogla aktivno sudjelovati i biti saslušana. Sudski postupci moraju biti prilagođeni dobi i potrebama djeteta, moraju poštovati sva njegova prava i prvenstveno uzimati u obzir njegove najbolje interese. Nacionalni pravosudni sustavi moraju biti bolje opremljeni kako bi mogli odgovoriti na potrebe i prava djece. Stručnjaci moraju biti osposobljeni za komunikaciju s djecom na način koji je prilagođen dobi djeteta, među ostalim, kad s djecom razgovaraju o rezultatima postupka, kao i za poštovanje najboljeg interesa djeteta. Europska komisija poziva države članice da podupiru aktivnosti pružatelja pravosudnog osposobljavanja i svih stručnih tijela u rješavanju pitanja prava djeteta i djeci prilagođenog i dostupnog pravosuđa te u tu svrhu dodijele potrebna sredstva te iskoriste potporu FRA-e za jačanje kapaciteta pravosuđa prilagođenog djeci (Strategija EU-a, 2021, 14–15).

Europska unija se nije zadržala samo na zakonodavnim koracima prema ostvarivanju prava djeteta na izražavanje mišljenja, poput priznavanja prava djeteta na izražavanje mišljenja u Povelji EU-a ili u BU II *ter*, već planira daljnje strateške mjere osnaživanja djece u privatnoj i javnoj sferi života, potičući države članice prema aktivnostima koje će dovesti do stvarne i učinkovite participacije djece u donošenju odluka koje se odnose na sva područja njihova privatnog i javnog života u EU-u.

2.5. EUROPSKE I MEĐUNARODNE SMJERNICE O DJECI U PRAVOSUDNOM SUSTAVU

Vijeće Europe je 2010. godine izradilo Smjernice o pravosuđu prilagođenom djeci (u nastavku: Europske smjernice 2010.) i premda nisu pravno obvezujuće, one predstavljaju temelj za reguliranje prava djeteta na aktivno sudjelovanje u sudskim postupcima i koristan alat za stručnjake koji rade s djecom u sudskim postupcima. Temelje se na postojećoj sudskoj praksi ESLJP-a i drugim europskim i međunarodnim pravnim standardima o pravima djeteta (Priručnik o pravima djeteta u europskom pravu, 2015, 192–193).

Međunarodno udruženje obiteljskih sudaca i sudaca za mladež izradilo je 2017. godine Smjernice o djeci u kontaktu s pravosudnim sustavom (u nastavku: Međunarodne smjernice 2017.). Međunarodne smjernice 2017. sadrže niz istih principa koji su sadržani u Europskim smjernicama 2010., međutim ove su smjernice za razliku od Europskih smjernica 2010. usredotočene na obiteljske sudske postupke i postupke zaštite djece. Premda ni Međunarodne smjernice 2017. nisu obvezujuće, one reflektiraju percepciju sudaca koji sude u stvarima u kojima se odlučuje o pravima djece, o tome kako bi se pravo djeteta na sudjelovanje u ovim postupcima trebalo u praksi ostvarivati, pa stoga teže predstavljati međunarodne profesionalne standarde. Pojedini autori smatraju kako

su smjernice same po sebi slab instrument za postizanje efikasnije zaštite prava djeteta na sudjelovanje i izražavanje mišljenja u postupcima u kojima se odlučuje o njima. Osim toga, isti autori ocjenjuju kako Međunarodne smjernice iz 2017. nisu dodale novu vrijednost u odnosu na Europske smjernice iz 2010. (Liefwaard i Kilkelly 2018, prema Schrama i sur., 2021, 19).

U svakom slučaju Europska komisija zajedno s Vijećem Europe i ubuduće planira jačati provedbu Smjernica iz 2010., ističući ovu aktivnost kao jednu od ključnih mjera za stvaranje pravosuđa prilagođenog djeci, odnosno pravosudnog sustava koji će poštovati prava i potrebe djece, uključujući pravo djeteta na izražavanje mišljenja (Strategija EU-a, 2021, 14).

3. PROCESNA PRAVA DJETETA U OBITELJSKOM ZAKONU

KPD predstavlja temelj za implementaciju prava djece u nacionalne pravne sustave, uključujući i čl. 12. KPD-a, odnosno pravo djeteta na izražavanje mišljenja. Reforme nacionalnih sustava ne znače samo promjenu zakona, nego i poduzimanje onih mjera koje će omogućiti stvarno ostvarivanje prava djeteta u praksi, poput izmjene propisa, osnivanje ili reforma institucija, nove politike, kao i osiguravanje novčanih sredstava za te svrhe na razini nacionalnih proračuna. Nažalost, procesi reformi u mnogim državama nisu sustavni, nego se često svode na rješavanje problema pravnih praznina koje se uočava u povodu aktualnih slučajeva ili tema u medijima. Članak 4. KPD-a državama nameće pozitivnu obvezu implementirati građanska i politička prava djece zajamčena KPD-om, što uključuje i pravo djeteta na izražavanje mišljenja (Parkes, 2013, 45–46).

Obiteljski zakon (Narodne novine, broj 103/15, 98/19, 47/20, 49/23, 156/23; u nastavku: ObZ) u skladu je sa zahtjevima iz međunarodnih dokumenata i smjernica kreirao cjelovit koncept usmjeren prema efikasnom ostvarivanju materijalnog prava djeteta na participaciju u postupcima u kojima se odlučuje o njegovim pravima iz čl. 86. i 87. ObZ-a. Uzimajući u obzir europske Smjernice o pravosuđu prilagođenom djeci, ObZ je na sljedeći način propisao pravo djeteta, ulogu suda i zastupnika djeteta, kao i mogućnost uključivanja djeteta u alternativne načine rješavanja obiteljskih sporova: a) odredbe o procesnim pravima djeteta sadržane su od čl. 358. do čl. 361. ObZ-a, odredbe o ulozi suda i djetetova zastupnika sadržane su od čl. 359. do 363. i 240. ObZ-a i odredbe o alternativnim načinima rješavanja sporova i pružanju pravne pomoći sadržane su od čl. 320. do 344. ObZ-a. Odredbe ObZ-a koje služe ostvarivanju prava djeteta na izražavanje mišljenja u sudskim postupcima prikazuju se u tri dijela, prvo se prikazuje reguliranje prava djeteta na izražavanje mišljenje i dužnost suda da omogući djetetu ostvarivanje tog prava, zatim pravo djeteta na pokretanje postupaka, uključujući i pravo djeteta na posebnog skrbnika, dok se u trećem dijelu prikazuje pravo djeteta na izražavanje mišljenja u alternativnim načinima rješavanja obiteljskih sporova.

3.1. PRAVO DJETETA NA IZRAŽAVANJE MIŠLJENJA U SUDSKOM POSTUPKU

U svim postupcima (sudskim ili upravnim) u kojima se odlučuje o nekom djetetovu pravu ili interesu, dijete ima pravo na prikladan način saznati važne okolnosti slučaja, dobiti savjet i izraziti svoje mišljenje te biti obaviješteno o mogućim posljedicama poštovanja njegova mišljenja. Mišljenje djeteta uzima se u obzir u skladu s njegovom dobi i zrelošću (čl. 86. st. 2. ObZ-a). Kad je riječ o sudskim postupcima ovo materijalno pravo djeteta razrađuje se procesnim odredbama čl. 360. ObZ-a, gdje se propisuje dužnost suda da omogući djetetu izražavanje mišljenja. U postupcima u kojima se odlučuje o osobnim i imovinskim pravima i interesima djeteta sud će omogućiti djetetu da izrazi svoje mišljenje, osim ako se dijete tome protivi. Sud će omogućiti djetetu da izrazi mišljenje na prikladnom mjestu i u nazočnosti stručne osobe ako procijeni da je to s obzirom na okolnosti slučaja potrebno. Sud koji vodi postupak nije dužan utvrđivati mišljenje djeteta kad za to postoje posebno opravdani razlozi koji se u odluci moraju obrazložiti. Dijete mora biti obaviješteno o predmetu, tijeku i mogućem ishodu postupka na način koji je prikladan njegovoj dobi i zrelosti te ako to ne predstavlja opasnost za razvoj, odgoj i zdravlje djeteta. Obvezu obavještavanja djeteta imaju posebni skrbnik djeteta, sud ili stručna osoba Hrvatskog zavoda za socijalni rad (u nastavku: HZSR), ovisno o okolnostima slučaja, o čemu je sud dužan voditi računa (čl. 360. ObZ-a).

Pravilnikom o načinu pribavljanja mišljenja djeteta (Narodne novine, broj 123/15) propisuje se način pribavljanja mišljenja djeteta ovisno o njegovoj dobi (čl. 2. i 3.), osobe koje su ovlaštene razgovarati s djetetom (čl. 2.), način pribavljanja mišljenja djeteta (čl. 6-8.) i prikladnost mjesta na kojemu se obavlja razgovor s djetetom (čl. 5.). Odbor UN-a za prava djece inzistira na interdisciplinarnoj edukaciji stručnih osoba koje razgovaraju s djetetom bilo da je riječ o sucima ili djetetovim zastupnicima. Kad su posrijedi zastupnici djeteta, ključno je vjerodostojno prenošenje volje djeteta sudu, dok je kod svih sudionika sudskog postupka ključno osvijestiti da je ostvarivanje prava djeteta na izražavanje mišljenja integralni stadij sudskog postupka i odlučivanja te integralni element standarda najboljeg interesa djeteta (Rešetar, 2017, 52).

3.2. PRAVO DJETETA NA POKRETANJE SUDSKOG POSTUPKA I POSEBNOG SKRBNIKA

Pravo djeteta na pokretanje sudskog postupka propisano je čl. 87. ObZ-a prema kojemu dijete koje je navršilo četrnaest godina ima pravo samostalno pokrenuti postupke pred nadležnim tijelima u vezi s ostvarivanjem svojih prava i interesa u obiteljskim i statusnim stvarima. Ovo se pravo djeteta ostvaruje u skladu s procesnim odredbama čl. 359. ObZ-a. U stvarima u kojima se odlučuje o osobnim pravima i interesima djeteta sud će na zahtjev djeteta rješenjem dopustiti djetetu koje je navršilo četrnaest godina da

iznosi činjenice, predlaže dokaze, podnosi pravne lijekove i poduzima druge radnje u tom postupku ako je sposobno shvatiti značenje i pravne posljedice tih radnji. Na taj način ObZ priznaje djetetu ograničenu postupovnu sposobnost koju dijete stječe odlukom suda. U tom slučaju dijete može samostalno poduzimati radnje u određenom postupku, pa tako i ovlastiti drugu osobu za zastupanje te se u tom slučaju djetetu neće imenovati posebni skrbnik (čl. 240. st. 4. ObZ-a). Prije donošenja rješenja kojim priznaje postupovnu sposobnost djeteta, sud je dužan zatražiti mišljenje područnog ureda HZSR-a.

Novo pravno uređenje instituta posebnog skrbnika za dijete predstavlja značajan dio reforme u području procesnog položaja djeteta u obiteljskim sudskim postupcima. Cilj zakonodavca bio je da se procesna prava djeteta zajamčena prijašnjim obiteljskopравnim propisima i međunarodnim dokumentima u praksi sudova doista i ostvaruju. ObZ propisuje: a) u kojim se postupcima imenuje posebni skrbnik za dijete, b) tko i s kojim kvalifikacijama može obavljati zadaću posebnog skrbnika i c) koja su prava i dužnosti posebnog skrbnika.

3.2.1. Postupci u kojima se imenuje posebni skrbnik za dijete

Imenovanje posebnog skrbnika za dijete može odrediti sud, HZSR ili se poseban skrbnik može imenovati na zahtjev djeteta starijeg od četrnaest godina, a ulogu posebnog skrbnika mogu ostvarivati različite kategorije stručnjaka, ovisno o tome tko ga je imenovao i vrsti postupka u kojemu se djetetu posebni skrbnik imenuje.

Sud će djetetu imenovati posebnog skrbnika: 1. u bračnim sporovima i postupcima osporavanja majčinstva ili očinstva, 2. u postupcima u kojima se odlučuje o roditeljskoj skrbi, pojedinim sadržajima roditeljske skrbi i osobnim odnosima s djetetom kad postoji spor među strankama, 3. u postupku izricanja mjera za zaštitu osobnih prava i dobrobiti djeteta iz nadležnosti suda, 4. u postupku donošenja rješenja koje zamjenjuje pristanak na posvojenje, 5. kad postoji sukob interesa između djeteta i njegovih zakonskih zastupnika u imovinskim postupcima ili sporovima odnosno pri sklapanju pojedinih pravnih poslova i 6. u slučaju spora ili sklapanja pravnog posla između djece kad ista osoba nad njima ostvaruje roditeljsku skrb (čl. 240. st. 1. t. 1-6. ObZ-a).

HZSR će djetetu imenovati posebnog skrbnika u sljedećim slučajevima: 1. djetetu stranom državljaninu ili djetetu bez državljanstva koje se bez pratnje zakonskoga zastupnika zatekne na teritoriju Republike Hrvatske i 2. u drugim slučajevima kad je to propisano odredbama ObZ-a, odnosno posebnih propisa ili ako je to potrebno radi zaštite prava i interesa djeteta (čl. 240. st. 1. t. 7. i 8. ObZ-a).

Premda čl. 240. ObZ-a ne propisuje imenovanja posebnog skrbnika djetetu u postupcima ovrhe i određivanja privremene mjere u vezi s ostvarivanjem roditeljske skrbi i osobnih odnosa s djetetom, ObZ imenovanje posebnog skrbnika u tim postupcima

izričito propisuje u dijelu ObZ koji uređuje postupak pred sudom (čl. 521. st. 4. i čl. 536. st. 4. ObZ-a). U kontekstu ovrhe ili izvršenja odluka u kojima se odlučivalo o pravima djeteta, ostaje otvoreno pitanje je li potrebno za postupak ovrhe donositi novo rješenje kojim bi se proširile ovlasti posebnog skrbnika koji je dijete zastupao u postupku koji je prethodio odluci ili se u tom slučaju novim rješenjem imenuje posebni skrbnik za novi postupak. Uzimajući u obzir načelo najboljeg interesa djeteta, koje je nužno primijeniti u korist djeteta uvijek kad određena norma izaziva dvojbe, jasno je da bi u postupku ovrhe dijete trebao zastupati onaj posebni skrbnik koji je najbolje upoznat sa stanjem iz postupka koji je prethodio postupku ovrhe i kojeg dijete već poznaje. Štoviše, trebalo bi, ako je to moguće, voditi računa da se djetetu koje se pojavljuje kao stranka u različitim obiteljskim sudskim postupcima nastoji imenovati isti posebni skrbnik kojemu su obiteljske prilike djeteta poznate iz prijašnjih postupaka, a dijete već ima uspostavljen odnos s posebnim skrbnikom (Rešetar i Rupić, 2016, 1187).

3.2.2. Tko može obavljati zadaću posebnog skrbnika?

Posebni skrbnik za dijete može biti osoba koja ima položen pravosudni ispit, zaposlena je u Centru za posebno skrbništvo (u nastavku: CPS), a tek iznimno riječ je o djelatniku područnog ureda HZSR-a. Zakonodavac je predvidio posebne skrbnike za dijete kao pravnike s položenim pravosudnim ispitom koji će imati obvezu interdisciplinarno se educirati za zastupanje i komunikaciju s djecom kao i pravo tražiti stručnu pomoć uvijek kad im je to potrebno radi potpunijeg razumijevanja djetetove obiteljske situacije i djetetova razmišljanja. Sukladno međunarodnim standardima, osobe koje u svom poslu komuniciraju s djecom trebaju biti multidisciplinarno educirane o pravima i potrebama djece različitih dobnih skupina, o načinu komunikacije s djecom sukladno dobi i u svim fazama razvoja, a posebno s djecom u situacijama osobite ranjivosti, kako bi stekli vještine i kompetencije za komunikaciju s djecom u pravosuđu. Multidisciplinarni pristup osim stečenih znanja i vještina razgovora s djetetom podrazumijeva i blisku suradnju između stručnjaka različitih struka, sve s ciljem razumijevanja djeteta i sveobuhvatne procjene njegove obiteljske situacije (Rešetar i Rupić, 2016, 1184, 1185).

Zakon o centru za posebno skrbništvo (Narodne novine, broj 47/20; u nastavku: ZCPS) propisuje obvezu edukacije posebnih skrbnika koja se osim na zastupanje djece odnosi i na zastupanje odraslih osoba u postupcima pred sudovima i drugim tijelima. Pravilnik o edukacijama, stručnim znanjima i vještinama potrebnim za komunikaciju s djetetom i odraslom osobom pravnik s položenim pravosudnim ispitom te dodatnim stručnim znanjima, vještinama i kompetencijama socijalnog radnika, psihologa i socijalnog pedagoga zaposlenog u centru za posebno skrbništvo (Narodne novine, broj 2/21; u nastavku: Pravilnik o edukaciji stručnjaka CPS-a) propisuju se edukacije, stručna znanja i vještine potrebne za komunikaciju s djetetom i odraslom osobom koju posebni skrbnici zastupaju. Ishodi učenja edukacije posebnih skrbnika propisani Pravilnikom o

edukaciji stručnjaka CPS-a odnose se na: a) poznavanje pravnih propisa koji uređuju zastupanje djece i odraslih osoba prema ObZ-u, b) komunikaciju s djecom i odraslim osobama te komunikaciju s osobama koje odbijaju suradnju, osobama s invaliditetom i timsku komunikaciju (čl. 2. Pravilnika o edukaciji stručnjaka CPS-a). Svi dosad zaposleni posebni skrbnici u CPS-u pohađali su interdisciplinarni program cjeloživotnog obrazovanja u području zaštite procesnih prava djeteta i komunikacije s djetetom koji uključuje teorijska predavanja i praktične vježbe. Završetkom programa stekli su Sveučilišni certifikat o stručnoj osposobljenosti u području zaštite procesnih prava djeteta i komunikacije s djetetom.¹

Iznimno, ObZ je ostavio mogućnost imenovanja posebnog skrbnika izvan CPS-a kada je riječ o djetetu stranom državljaninu ili djetetu bez državljanstva koje se bez pratnje zakonskoga zastupnika zatekne na teritoriju Republike Hrvatske te u drugim slučajevima kada je to potrebno radi zaštite prava i interesa djeteta (čl. 240. st. 1. t. 7. i 8. i čl. 240. st. 6. i 7. ObZ-a). Pod standardom "drugih slučajeva" riječ će biti o potrebi hitnog i jednokratnog postupanja, a za to su djelatnici HZSR-a u sustavu najdostupniji (Rešetar i Rupiće, 2016, 1184).

3.2.3. Prava i dužnosti posebnog skrbnika

Bez obzira na to tko je donio odluku o imenovanju posebnog skrbnika, je li posebni skrbnik zaposlen u CPS-u, HZSR-u ili je odvjetnik, prava i dužnosti posebnog skrbnika su jednake. Tako je posebni skrbnik dužan odazvati se pozivu da sudjeluje u postupku kao zastupnik djeteta te zastupati interese djeteta u postupku za koji je imenovan. Dužan je obavijestiti dijete o predmetu spora, tijeku i ishodu na način koji je primjeren djetetovoj dobi i ako je to moguće razgovarati s roditeljem ili drugim osobama koje su djetetu bliske ako to smatra potrebnim ili ga na to obveže sud, odnosno područni ured HZSR-a (čl. 240. st. 2. ObZ-a). Odredbe kojima se uređuje postupak pred sudom, odnosno pravo djeteta da izrazi svoje mišljenje, također se odnose na obvezu posebnog skrbnika da razgovara s djetetom radi uvida u djetetove želje i razmišljanja, bez obzira na dob djeteta, ako je to moguće i ako se dijete tomu ne protivi. Nažalost, CPS ne zapošljava dovoljan broj posebnih skrbnika pa posljedično, opterećeni iznimno velikim brojem predmeta, posebni skrbnici vrlo teško mogu u svakom pojedinom predmetu zastupati dijete na način utvrđen relevantnim međunarodnim dokumentima i nacionalnim pravom (Lucić, 2021).

Tko god razgovarao s djetetom, sudac, posebni skrbnik ili druga stručna osoba, dužan je obavijestiti dijete o predmetu, tijeku i mogućem ishodu postupka na način koji

¹ Vidi više o Interdisciplinarnom programu cjeloživotnog obrazovanja „Dijete u pravosuđu“ čiji izvoditelj je Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku: <https://www.pravos.unios.hr/dijete-u-pravosuđu/> (pristupljeno: 26. ožujka 2024.).

je djetetu razumljiv (čl. 360. ObZ-a). ObZ izričito navodi da se odluka suda kojom se odlučuje o osobnim pravima i interesima djeteta dostavlja posebnom skrbniku, koji je dijete dužan upoznati sa sadržajem odluke i pravom na izjavljivanje žalbe, što može učiniti osobno ili uz pomoć stručne osobe. Ipak, dijete neće upoznavati s obrazloženjem odluke ako bi to imalo posljedice na njegovo zdravlje i razvoj (čl. 361. ObZ-a). Kad je riječ o mjerama za zaštitu djece, tada posebni skrbnik ima pravo na uvid u izvješće o djetetu i roditelju, koje mu je HZSR dužan dostaviti u roku od trideset dana prije isteka roka na koji je mjera bila određena, kako bi mogao zastupati dijete u daljnjem postupku, bilo da je riječ o povratku djeteta u biološku obitelj, produženju trajanja mjere ili izricanju druge mjere za zaštitu osobnih prava djeteta (čl. 163. st. 3. i čl. 169. st. 2. ObZ-a; Rešetar i Rupić, 2016, 1185–1186).

3.3. PRAVO DJETETA NA IZRAŽAVANJE MIŠLJENJA U ALTERNATIVNIM NAČINIMA RJEŠAVANJA OBITELJSKIH SPOROVA

ObZ predviđa dva oblika izvansudskog rješavanja obiteljskih sporova: 1) obvezno savjetovanje i 2) obiteljsku medijaciju. Oba postupka, svaki sa svojim specifičnostima, primarno su usmjereni na postizanje sporazuma o sporu koji postoji u obitelji u vezi s osobnim pravima maloljetnog djeteta. Zbog promjena u životu djeteta koje donosi primjerice razvod braka ili odvojeni život roditelja, važno je promjenu obiteljskog života sagledati iz perspektive djeteta, omogućiti djetetu da izrazi svoje mišljenje i viđenje budućeg obiteljskog života. Djeca kroz razgovor znaju upozoriti na stvari koje su njima bitne, o kojima roditelji ne razmišljaju zbog usmjerenosti na vlastite interese. Slušanje djetetovih misli i želja može prevenirati buduće sukobe roditelja. Sudjelovanjem djeteta u obveznom savjetovanju ili obiteljskoj medijaciji ono dobiva priliku izraziti svoje osjećaje u okolnostima spornih obiteljskih odnosa, što može utjecati i na promjenu ponašanja i stajališta roditelja. Istraživanja su pokazala niz prednosti sudjelovanja djeteta u izvansudskim postupcima u kojima se sporazumno uređuju obiteljski odnosi: veće zadovoljstvo roditelja i djece postignutim sporazumom, veća stabilnost i trajnost postignutih rješenja i manje zahtjeva za naknadnim izmjenama, kvalitetniji odnosi djece i roditelja, posebno s roditeljem s kojim dijete ne živi. Kako bi sporazum o roditeljskoj skrbi bio učinkovit i prihvatljiv za dijete, iznimno je važno da je dijete s njim upoznato i da ga prihvaća (Rešetar, 2022, 1099–1010; Parkinson i Cashmore, 2008, 190–194). U skladu s međunarodnim standardima važno je djetetu omogućiti izražavanje mišljenja u postupku obveznoga savjetovanja (čl. 329. st. 2. ObZ-a) ili obiteljske medijacije (čl. 339. st. 2. ObZ-a).

Može se zaključiti da je pravo djeteta na izražavanje mišljenja u hrvatskom obiteljskom zakonodavstvu temeljito razrađeno prema međunarodnim standardima, određujući s jedne strane pravo djeteta, a s druge strane obvezu onih koji su dužni djetetu

omogućiti da izrazi svoje mišljenje u sudskim postupcima – sudaca i posebnih skrbnika. Danas djeca u Republici Hrvatskoj sasvim sigurno imaju više prilike utjecati na donošenje odluka koje ih se tiču, nego što je to bilo prije deset ili dvadeset godina, čemu je doprinijelo osnivanje CPS-a i izričito obvezivanje suda da se djetetu imenuje posebni skrbnik koji je dužan razgovarati s djetetom. Međutim, broj djece kojima je imenovan posebni skrbnik ne govori mnogo o kvaliteti ostvarivanja prava djece na izražavanje mišljenja u sudskim postupcima niti o utjecaju mišljenja djeteta na odluke sudova, što zahtijeva buduća empirijska istraživanja o pravu djece na izražavanje mišljenja iz njihove perspektive.

4. OSTVARIVANJE PRAVA DJETETA NA IZRAŽAVANJE MIŠLJENJA U SOCIJALNOM RADU

U području javnopravne zaštite prava i interesa djece postupci suda i socijalnog rada funkcionalno su povezani i isprepleteni. Posebno osjetljivo područje obiteljskopravne zaštite djece predstavljaju postupci za izricanje mjera za zaštitu osobnih prava i dobrobiti djeteta, posebno oni koji rezultiraju izdvajanjem djeteta iz obitelji. U tom kontekstu socijalni radnik je prva osoba koja dolazi u kontakt s djetetom, zbog čega je nužno ispitati ostvarivanje prava djeteta na izražavanje mišljenja u socijalnom radu s djecom u teoriji i praksi.

4.1. HRVATSKI PRAVNI OKVIR ZA OSTVARIVANJE PRAVA DJECE NA IZRAŽAVANJE MIŠLJENJA U SOCIJALNOM RADU S DJECOM

Hrvatski pravni okvir za participaciju korisnika, pa tako i djece, u socijalnom radu sadržan je u više propisa koji se mogu podijeliti na dvije skupine: a) opći propisi kojima se uređuje djelatnost socijalnog rada i b) specijalni propisi kojima se uređuje posebno područje prava. Za potrebe ovog rada prikazat ćemo pravo djeteta na izražavanje mišljenja u postupcima koje HZSR vodi prema pravilima ObZ-a.

Opći propisi kojima se uređuje participacija korisnika u socijalnom radu propisana su u čl. 10. Zakona o socijalnoj skrbi (Narodne novine, broj 18/22, 46/22, 119/22, 71/23, 156/23; u nastavku: ZSS) i Etičkom kodeksu socijalnog rada (2021). ZSS među temeljna načela uključuje načelo sudjelovanja djeteta u donošenju odluka, prema kojem dijete ima pravo na prikladan način saznati važne okolnosti slučaja, dobiti savjet i izraziti svoje mišljenje te biti obaviješteno o mogućim posljedicama uvažavanja njegova mišljenja. Djetetovo mišljenje uzima se u obzir u skladu s njegovom dobi i zrelošću (čl. 10. st. 3. ZSS-a). Etički kodeks socijalnog rada (2021) propisuje da socijalne radnice i socijalni

radnici svojim djelovanjem trebaju promicati punu uključenost i sudjelovanje korisnika i korisnica u procesu donošenja odluka i postupaka koji utječu na njihove živote.

Jedno od temeljnih načela Europske preporuke o socijalnom radu s djecom i obiteljima (2011), predstavlja načelo prema kojemu su socijalni radnici dužni osigurati djetetu pravo da bude saslušano i da njegovo mišljenje bude s dužnom pozornošću uzeto u obzir. To znači da djeca moraju biti prihvaćena i tretirana kao nositelji svojih prava i aktivni sudionici u planiranju, pružanju i evaluaciji socijalnih usluga i prava. Formalne i neformalne procedure te protokoli u tom bi se smislu trebali koristiti u socijalnom radu s djecom. Sudjelovanje djeteta ne treba shvaćati kao sredstvo za odluke koje se odnose samo na djetetovu budućnost, nego i na kvalitetu života u vrijeme kad se odluka o djetetu donosi. Dijete treba uvažavati s obzirom na njegov status djeteta u sadašnjosti, a ne isključivo kao projekciju osobe koja će u budućnosti postati. U svakom pojedinačnom postupku u kojem se pruža djetetu socijalna usluga ili ostvaruje njegovo pravo, dijete ima pravo biti primjereno informirano o svom pravu na pristup i dostupnim socijalnim uslugama i pravima, pravo na relevantne informacije o situaciji u kojoj se nalazi, pravo na podršku u izražavanju mišljenja, pravo biti saslušano i pravo na ozbiljno razmatranje njegova mišljenja u skladu s dobi i zrelosti te pravo na informaciju o odlukama koje se na njega odnose kao i o tome u kojoj mjeri je mišljenje djeteta bilo uzeto u obzir. Suradnja s roditeljima i uključivanje roditelja u osiguravanje socijalnih usluga i prava za dijete i obitelji ne smije uzrokovati isključivanje prava djeteta da bude saslušano i prava djeteta da njegovo mišljenje bude uzeto u obzir s dužnom pažnjom (Rešetar, 2022, 577).

U skladu s Europskom preporukom o socijalnom radu s djecom i obiteljima hrvatski zakonodavac je izričito propisao pravo djeteta na sudjelovanje u postupcima pred HZSR-om. Tako čl. 130. ObZ-a propisuje da: „dijete ima pravo sudjelovati i izraziti svoje mišljenje u svim postupcima procjenjivanja i određivanja mjera kojima se štite njegova prava i dobrobit“. Štoviše, u postupcima u kojima se određuju mjere za zaštitu prava i dobrobiti djeteta tijela koja donose odluku, rješenjem će dopustiti djetetu koje je navršilo četrnaest godina da iznosi činjenice, predlaže dokaze, podnosi pravne lijekove i poduzima druge radnje u postupku ako je sposobno shvatiti značenje i pravne posljedice tih radnji (čl. 130. st. 2. ObZ-a).

Pravilnik o mjerama za zaštitu osobnih prava i dobrobiti djeteta (Narodne novine, broj 123/15; u nastavku: Pravilnik o mjerama za zaštitu djeteta), kao provedbeni akt uz ObZ, propisuje kriterije za stručnu procjenu i provedbu mjera za zaštitu osobnih prava i dobrobiti djeteta, međutim isti ne uzima u obzir pravo djeteta niti obvezu HZSR-a da djetetu omogući ostvarivanje prava na izražavanje mišljenja u postupcima procjena ugroženosti prava i dobrobiti djeteta na temelju kojih se izriču ili predlažu mjere za zaštitu osobnih prava i dobrobiti djeteta. Neovisno o Pravilniku o mjerama za zaštitu djeteta, pravo djeteta da sudjeluje u postupcima procjenjivanja i određivanja mjera kojima se štite njegova prava i dobrobit izvire direktno iz čl. 130. ObZ-a kao i iz navedenih

propisa kojima se uređuje djelatnost socijalnog rada. Svi navedeni propisi prema pravnoj snazi iznad su Pravilnika o mjerama za zaštitu djeteta provedbenog akta te direktno obvezuju HZSR na uključivanje djeteta u postupke socijalnog rada.

4.2. PRAVO DJETETA NA IZRAŽAVANJE MIŠLJENJA U PRAKSI SOCIJALNOG RADA S DJECOM

U hrvatskom pravnom sustavu postupci za zaštitu osobnih prava i dobrobiti djeteta mogu se voditi u sudskom ili upravnom postupku, ovisno o tome je li za te mjere nadležan sud ili HZSR. Mjere za zaštitu prava i dobrobiti djeteta izriču se na temelju stručnih procjena koje pokazuju da su povrijeđena djetetova prava i dobrobit ili da su djetetova prava, dobrobit i razvoj ugroženi, bez obzira na to hoće li za konkretnu mjeru biti nadležan HZSR ili sud. Štoviše, postupanje HZSR-a i suda u vezi s izricanjem mjera za zaštitu osobnih prava i dobrobiti djeteta, predstavljaju funkcionalno povezane postupke. Stoga sve postupke kako sudske, tako i one HZSR-a koji su prethodili ili slijede nakon sudskih postupaka, treba promatrati integrirano i funkcionalno povezano.

Socijalni rad s djecom podrazumijeva stručne postupke procjenjivanja, planiranja i praćenja pri čemu su u središtu dijete i njegovi roditelji te obitelj kao cjelina. U svakom od navedenih postupaka donosi se niz odluka u suradnji s djetetom i roditeljima, odnosno članovima obitelji, kao korisnicima. Proces procjene u socijalnom radu s djecom tek je prva stepenica prema planiranju intervencije i donošenju odluka od manjih do fundamentalnih, koje rezultiraju izdvajanjem djece iz obitelji (Sladović Franz, 2011, 440, 462). Posebno kompleksno područje za participaciju djeteta u kontekstu socijalnog rada s djetetom predstavlja područje izricanja mjera za zaštitu prava i dobrobiti djeteta. To je područje obiteljskopravne zaštite djeteta u kojem socijalni radnici djeluju u kontekstu iznimnih tenzija između prava roditelja, prava djece i obveze države da intervenira u obiteljski život kad postoji rizik od zanemarivanja i zlostavljanja djece unutar obitelji. U takvim okolnostima u pravilu više odraslih osoba (roditelji, socijalni radnici, suci, posebni skrbnici, skrbnici, udomitelji i drugi stručnjaci) donose odluke o životu djeteta, od kojih mnogi dijete nikada nisu vidjeli (Kosher i sur., 2016, 39).

Kako je jedan od ciljeva ovog rada istražiti poštuje li se pravo djeteta na izražavanje mišljenja u praksi socijalnog rada, provedena je analiza dostupnih rezultata empirijskih istraživanja. Pri tome je posebna pozornost bila usmjerena na pretraživanje objavljenih rezultata onih istraživanja koja su uključivala dječju perspektivu. Prema podacima dostupnim na Hrčku – portalu hrvatskih znanstvenih i stručnih časopisa u Republici Hrvatskoj – nije provedeno ni objavljeno ni jedno empirijsko istraživanje o ostvarivanju prava djece na izražavanje mišljenja u donošenju odluka u području zaštite osobnih prava i dobrobiti djece u socijalnom radu s djecom. Pretraga je obuhvatila 350 članaka objavljenih u području socijalne djelatnosti od 1994. godine do danas, pri čemu je pre-

traživanje provedeno prema pojmovima *dijete* i *mišljenje** (4. ožujka 2024.). Istraživanje o načinu ispitivanja mišljenja djeteta u postupcima obveznog savjetovanja prije razvoda braka iz 2017. godine provedeno je samo pred tadašnjim centrima za socijalnu skrb, nije uključivalo djecu (Lucić, 2017). Jedino nacionalno istraživanje u području zaštite osobnih prava i dobrobiti djece koje je uključivalo djecu, odnosilo se na istraživanje dječje perspektive udomiteljstva u Hrvatskoj koje su proveli Žižak i sur. 2012. godine. Autorice ovog rada također su navele kako im nisu poznata domaća, objavljena istraživanja u odnosu na dječju perspektivu, konkretno udomiteljstva i postupaka koji mu prethode (Žižak i sur., 2012, 11). U istraživanju dječje perspektive u postupcima vezanima za udomiteljstvo, riječ je bila o djeci koja su bila izdvojena iz obitelji i smještena u udomiteljske obitelji. Djeca su bila upitana o njihovu sudjelovanju u donošenju odluka pri izdvajanju iz primarnih obitelji i smještaja u udomiteljske obitelji.

Djeca ispitani u dobi od 10 do 13 godina iskazali su da: „socijalni radnici trebaju pitati djecu za mišljenje i osjećaje (*... pa kad su mene... meni je bilo svejedno, di su me stavili, stavili su me... (suze) ... Ko da mi je bilo svejedno... Treba pitati djecu kako se osjećaju.; Poslušajte djecu s razumijevanjem!*) te uvažavati dječje prijedloge, pripremiti djecu za izdvajanje i upoznati ih s udomiteljskom obitelji još prije smještaja te djecu informirati u koju će obitelj biti smješteni (npr. jedno dijete je reklo da nije pitano ni informirano o smještaju, već je odvedeno iz škole bez ranijeg znanja), stručnjaci moraju koristiti prikladan i neuvredljiv jezik za djecu (npr. ne reći djetetu da je mama pijanica nego alkoholičar). Istraživanje Žižak i sur. (2012, 43) pokazalo je da djeca ne poznaju svog socijalnog radnika pa govore o potrebi kontinuiteta odnosa sa stručnjacima, javlja se i otpor prema promjenama socijalnih radnika te su djeca preporučila da ih se ne mijenja (*Nedostaje mi stari socijalni radnik.*); napokon kontakti socijalnih radnika s udomljenom djecom vrlo su rijetki (jedanput u pet godina ili jedan do dva puta na godinu). Djeca adolescenti u dobi od 16 do 18 godina nisu bila aktivno uključena u proces izdvajanja iz obitelji i smještaja u udomiteljsku obitelj. Djeca nisu bila pitana, nisu sudjelovala u donošenju odluke niti su bila informirana o tome što će im se dogoditi. Viša razina uključenosti vidljiva je u slučajevima smještaja u udomiteljsku obitelj iz dječjeg doma (dakle, kada se izdvajanje iz biološke obitelji već dogodilo). Kontakte sa stručnjacima u centru za socijalnu skrb procijenili su rijetkima, a stručnjake nisu doživjeli kao one koji bi im mogli pomoći s obzirom na to da nisu ostvarili odnos s njima (Žižak i sur., 2012, 58). Djeca i adolescenti u dobi od 10 do 17 godina, koji su nakon procjene neadekvatnosti smještaja u udomiteljskoj obitelji bili smješteni u dječji dom, jedinstveno su isticali važnost uključivanja djeteta u proces informiranja i odlučivanja o smještaju. Navodili su kako je važno razgovarati s djecom, čuti i poslušati njihovo mišljenje i želje, objasniti i pripremiti ih, pomoći im da razumiju kako je to za njih važna odluka. Pojedina djeca su se ovako izrazila: *Prije nego što nekog strpate negdje, dva put razmislite... Dvaput razmislite i obavezno, obavezno tražite mišljenje djeteta.* Budući da toga u većini slučajeva nije bilo,

djeca navode svoje suprotne primjere i vlastite reakcije vezane uz to (*Mi ćemo tebe tu i tu smjestit. E, čovječe, stara moja, jesi ti mene pitala jel' ja to želim!?*) (Žižak i sur., 2012, 69).

Od donošenja KPD-a do danas provedeno je niz inozemnih istraživanja na globalnoj i europskoj razini koja su se odnosila na participaciju djeteta u postupcima zaštite osobnih prava djeteta u sustavima socijalne skrbi. McCafferty i Mercado Garcia (2023) dali su pregled radova o ostvarivanju prava djeteta na participaciju u praksi socijalnog rada, polazeći od hipoteze da je glas djece i mladih u postupcima zaštite njihovih prava u socijalnom radu i dalje nedovoljno zastupljen. Ovu tezu McCafferty i Mercado Garcia (2023) temeljili su na rezultatima istraživanja koja su pokazala da su stručnjaci u sustavima socijalne skrbi, prije svih socijalni radnici, usredotočeni na standard najboljeg interesa djeteta i paternalistički pristup zaštiti djece, instinktivno reducirajući uključivanje djece i utvrđivanje njihova mišljenja. Međutim, istraživanja su isto tako pokazala da u onim slučajevima u kojima su djeca bila uključena u postupke donošenja odluka koje utječu na njihov život, procjene su bile točnije, odluke usklađenije s potrebama djece, upravo zbog razumijevanja djetetova emocionalnog stanja – misli i osjećaja – te iskazane vjere u budućnost (McCafferty i Mercado Garcia, 2023, 2–3). Analiza podataka iz publikacija objavljenih od 1989. godine do 2022. godine otkrila je tri bitne postavke: 1) mišljenje djeteta nije bilo dovoljno ozbiljno uzeto u obzir, 2) odnos djeteta i socijalnog radnika važan je faktor za uspješnost participacije djeteta i 3) za participaciju djeteta važan je kontekst slučaja (McCafferty i Mercado Garcia, 2023, 6). Kad je posrijedi prva postavka, analiza prakse pokazala je da djeca formalno uživaju pravo na izražavanje mišljenja i participaciju u postupcima socijalnog rada kojima je cilj zaštita njihovih prava, međutim utjecaj njihova mišljenja na odluke je bio slab, često im participacija nije bila omogućena ili njihovo mišljenje nije bilo dovoljno ozbiljno uzeto u obzir, što se posebno odnosilo na mlađu djecu. Druga postavka je pokazala kako efikasnost djetetove participacije u donošenju odluka direktno ovisi o kvaliteti uspostavljenog odnosa između socijalnog radnika i djeteta, a uspostava kvalitetnog odnosa socijalnog radnika s djetetom ovisi o dobi djeteta, zaštitničkom pristupu stručnjaka prema djetetu, kvaliteti profesionalnog odnosa, pozitivnim ili negativnim stavovima stručnjaka prema participaciji djeteta, stigmatizaciji, usmjerenosti na slabosti djeteta te općoj kvaliteti rada socijalnog radnika. Prema trećoj postavki, iz perspektive djece koja su u ranoj dobi bila u doticaju sa sustavima socijalne skrbi, istraživanja su pokazala da su djeca doživljavala strah u kontekstu istražnih postupaka (postupaka procjene) i invazivnih pristupa stručnjaka. Takav kontekst i okruženje doveli su do izostanka djetetove želje za sudjelovanjem i izražavanjem mišljenja (McCafferty i Mercado Garcia, 2023, 12–13).

McCafferty i Mercado Garcia (2023) zaključuju da različiti stavovi stručnjaka, različite interpretacije prava djeteta na participaciju, kao i neujednačen utjecaj djetetove volje na donošenje odluka predstavljaju faktore koji bitno utječu na (ne)efikasnost u ostvarivanju prava djeteta na sudjelovanje u postupcima zaštite njegovih prava. Ovisno o kontekstu u kojem se našlo dijete u sustavu socijalne skrbi, najveći problem je

apsolutni izostanak priznavanja prava djetetu na izražavanje mišljenja i participaciju u donošenju odluka, kao i konkretna operacionalizacija ovih prava djeteta u praksi. Tome treba dodati primjenu različitih zakona u sustavu socijalne skrbi kao i različite pristupe i metode rada, ovisno o profilu stručnjaka. Unatoč nastojanju mnogih stručnjaka u sustavima socijalne skrbi da uključe djecu u procjene, planiranje, provjere i bilježenje mišljenja djeteta, pokazalo se da su postupci za zaštitu djece preopterećeni birokracijom, autoritativnim pristupom i nedostatkom vremena za direktan socijalni rad s djecom (McCafferty i Mercado Garcia, 2023, 12–13).

Na tragu prikazanih istraživanja, najnovije istraživanje provedeno u Norveškoj pokazalo je kako postoje dvije kategorije socijalnih radnika. U prvoj kategoriji su socijalni radnici koji u razgovoru s djecom pokazuju iskreni interes, trudeći se izgraditi odnos suradnje i povjerenja. U drugoj su kategoriji oni socijalni radnici koji pri razgovoru s djecom samo „odrađuju svoj posao“. Prva skupina socijalnih radnika svojim pristupom utjecala je na pozitivna iskustva i promjene u životima djece, za razliku od druge skupine socijalnih radnika koji nisu bili iskreno zainteresirani za mišljenje djece. Djeca su otkrila kako je iskrena briga i posvećenost socijalnog radnika u njima stvorila osjećaj povjerenja vezano za sve naknadne odluke koje su uslijedile nakon izdvajanja iz obitelji (npr. odabir udomiteljske obitelji). Ponašanje socijalnog radnika poput zajedničke šetnje, gledanja filma, dijeljenja hrane, gledanja u dijete tijekom razgovora, a ne u „papire“ pred sobom, kao i mogućnost kontaktiranja sa socijalnim radnikom izvan radnog vremena, iznimno je doprinijelo pozitivnom stavu djece prema svim odlukama koje su se donosile vezano za njihove živote. Nasuprot tome, djeca koja nisu imala pozitivno iskustvo u prvim kontaktima sa socijalnim radnicima, stvorila su negativnu percepciju budućnosti i budućeg povjerenja u stručnjake i ljude općenito. Štoviše, ova djeca su bila sklonija suicidalnim mislima i ovisnostima o narkoticima (Strømmand i sur., 2023, 744).

Navedena istraživanja potvrdila su rezultate niza prethodnih koja su dokazala da pravo djeteta da izrazi svoje mišljenje direktno ovisi o kvaliteti odnosa koji su socijalni radnici izgradili s djetetom. Stoga pravo djeteta da izrazi svoje mišljenje u postupcima zaštite djetetovih prava izravno ovisi o vještini socijalnog radnika da razvije odnos povjerenja i suradnje s djetetom, dajući pri tom djetetu emocionalnu potporu i koristeći različite forme komunikacije s djetetom (Cossar i sur., 2016; Husby i sur., 2018, prema Strømmand i sur., 2023, 746).

5. ZAKLJUČAK

Pravo djeteta na izražavanje mišljenja iz čl. 12. KPD-a čvrsto je ukorijenjeno u međunarodni sustav dječjih prava, nacionalna zakonodavstva i javne politike, predstavljajući istovremeno kontinuirani predmet istraživanja diljem svijeta. Pravo djeteta na

participaciju na međunarodnoj razini vrlo se efikasno štiti pred ESLJP-om, koji je u posljednjem desetljeću razvio bogatu sudsku praksu u tom u smjeru. Iz presuda ESLJP-a kad je posrijedi djetetovo sudjelovanje u sudskom postupku, nedvojbeno proizlazi da bi sudac trebao razgovarati s djetetom, iako to nije apsolutno dužan, međutim, dužan je obrazložiti zašto dijete nije imalo priliku izraziti svoje mišljenje. Zanimljivi su novi trendovi u odlukama ESLJP-a koji se odmiče od tradicionalnog prava roditelja na zastupanje djeteta, ustupajući to pravo osobama koje su bliske s djetetom, odnosno organizaciji civilnog društva u slučajevima u kojima je očit konflikt roditelja i djeteta, a zaštita djeteta od strane države je izostala. U kontekstu europskog prava u užem smislu, očito je da se EU nije zadržala samo na zakonodavnim koracima prema ostvarivanju prava djeteta na izražavanje mišljenja, poput priznavanja prava djeteta na izražavanje mišljenja u Povelji EU-a ili u BU II *ter*, već planira daljnje strateške mjere osnaživanja djece u privatnoj i javnoj sferi života, potičući države članice prema aktivnostima koje će dovesti do stvarne i učinkovite participacije djece u donošenju odluka koje se odnose na sva područja njihova privatnog i javnog života u EU-u.

Što se tiče prava djeteta na izražavanje mišljenja u hrvatskom obiteljskom zakonodavstvu, ono je temeljito razrađeno sukladno međunarodnim standardima, propisujući s jedne strane pravo djeteta, a s druge strane izričitu obvezu onih koji su dužni djetetu omogućiti da izrazi svoje mišljenje u sudskim postupcima (sudaca i posebnih skrbnika). Danas djeca u Republici Hrvatskoj sasvim sigurno imaju više prilike utjecati na donošenje odluka koje ih se tiču, nego što je to bilo prije deset ili dvadeset godina, čemu je doprinijelo osnivanje CPS-a i zakonske obveze suda imenovati djetetu posebnog skrbnika koji je dužan razgovarati s djetetom u obiteljskim sudskim postupcima. Pri tome ostaje otvoreno pitanje stvarne kvalitete i utjecaja mišljenja djece na odluke sudova kojima se utječe na živote djece.

Pravo djeteta na izražavanje mišljenja direktno je povezano sa socijalnim radom koji se temelji na načelu participacije korisnika, kako odraslih, tako i djece. Hrvatski pravni okvir za participaciju djece u socijalnom radu sadržan je u općim propisima kojima se uređuje djelatnost socijalnog rada, kao i u propisima koji uređuju obiteljskopravnu zaštitu djece, prije svega ObZ. U svakom slučaju navedeni propisi predstavljaju pravni okvir koji obvezuje socijalne radnike da omoguće djeci participaciju u postupcima kojima je cilj zaštititi njihova prava i dobrobit.

Ostvarivanje prava djeteta na izražavanje mišljenja teoretski se čini jednostavno, međutim praksa pokazuje da to nije tako lako. To naročito nije lako u postupcima zaštite djece od zanemarivanja i zlostavljanja u kojima se socijalni radnici postavljaju zaštitnički prema djetetu, izloženi su tenziji između roditelja, djece i obveze države da zaštiti dijete, pri čemu često zaboravljaju na djetetovo pravo na izražavanje mišljenja. U nizu istraživanja pokazano je kako se pravo na participaciju u socijalnom radu s djecom ne ostvaruje dovoljno efikasno zbog više razloga: socijalni rad je više usmjeren na odrasle,

zbog diskriminacije na temelju dobi, tradicionalne ideologije, stavova i uvjerenja, paternalističkog pristupa zaštiti djece, slabo razvijenog odnosa socijalnog radnika s djetetom, birokratizacije socijalnog rada, kao i nedostatka financijskih sredstva i nesustavnog uvida u nova znanja u ovom području (McCafferty i Mercado Garcia, 2023, 14; Fortin, 2009, 552).

Unatoč preprekama koje stoje na putu ostvarivanja prava djeteta na izražavanje mišljenja, danas više nije upitno imaju li djeca pravo izraziti mišljenje i sudjelovati u donošenju odluka koje će utjecati na njegov život, već na koji način uključiti dijete u procese donošenja odluka (Leviner, 2018, 152–154). Upravo socijalni radnici imaju ključnu ulogu u ostvarivanju prava djeteta na izražavanje mišljenja. Naime, u cijelom sustavu zaštite prava djeteta socijalni radnici prvi su u kontaktu s djetetom, pa ako oni pokažu iskrenu brigu i trude se razviti s djetetom odnos povjerenja i suradnje, tada će se takvo iskustvo pozitivno odraziti i na ostale postupke i općenito život djeteta (Strømmland i sur., 2023, 749; Rešetar i Grigić, 2019, 107–109).

U tom smislu nužno je razvijati implementacijske modele za participaciju djece prije svega u odnosu na socijalne radnike koji bi trebali razvijati komunikacijske vještine za uspostavu odnosa povjerenja s djecom kako bi se stvorili čvrsti temelji za istinsku operacionalizaciju prava djeteta na participaciju zajamčenu čl. 12. KPD-a (Strømmland i sur., 2023, 751).

Bez obzira na to je li riječ o sucima, posebnim skrbnicima ili socijalnim radnicima, zaključak je isti – između provedenih zakonskih reformi i ostvarivanja prava djeteta na izražavanje mišljenja dokazano stoji praznina koja se odnosi na izostanak edukacije odraslih u kontaktu s djecom i njihova svijest o važnosti poštovanja djetetova mišljenja u stvarima u kojima se odlučuje o njegovu životu (Parkes, 2013, 70).

LITERATURA

KNJIGE I ZNANSTVENI ČLANCI:

1. Agencija Europske unije za temeljna prava i Vijeće Europe (2015). *Priručnik o pravima djeteta u europskom pravu*. Luxembourg: Ured za publikacije Europske unije.
2. Aras Kramar, S. (2022). *Komentar Obiteljskog zakona (II. knjiga)*. Zagreb: Organizator d.o.o.
3. Bruning, M.; Mol, C. (2021). Child Participation in International and Regional Human Rights Instruments. U: W. Schrama; M. Freeman; N. Taylor; M. Bruning (ur.). *International Handbook on Child Participation in Family Law* (str. 13.–39.). Cambridge – Antwerpen – Chicago: Intersentia.
4. Erdem Türkelli, G. (2020). *Who can represent a child (with disabilities) before the ECtHR? Locus Standi requirements and the issue of curator ad litem in L.R. v. North Macedonia*, Strasbourg Observers. URL: <https://strasbourgobservers.com/2020/02/27/who-can-represent-a-child-with-disabilities-before-the-ecthr-locus-standi-requirements-and-the-issue-of-curator-ad-litem-in-l-r-v-north-macedonia/> (pristupljeno: 16. veljače 2024.).

5. European Union Agency for Fundamental Rights and Council of Europe (2022). *Handbook on European law relating to the rights of the child*. Luxembourg: Ured za publikacije Europske unije.
6. Fenton-Glynn, C. (2021). *Children and the European Court of Human Rights*. Oxford: Oxford University Press.
7. Fortin, J. (2009). *Children Rights and the Developing Law*. New York: Cambridge University Press.
8. Grigić, N.; Rešetar, B. (2019a). Smjernice za izdvajanje djece iz obitelji u praksi Europskog suda za ljudska prava - prvi dio. *Pravo i porezi*, 28(4), 81.–89.
9. Grigić, N.; Rešetar, B. (2019b). Smjernice za izdvajanje djece iz obitelji u praksi Europskog suda za ljudska prava - drugi dio. *Pravo i porezi*, 28(5), 102.–109.
10. Healy, L. M.; Link, R. J. (2012). *Handbook of International Social Work, Human Rights, Development and the Global Profession*. Oxford: Oxford University Press.
11. Ife, J. (2017). *Human Rights and Social Work, Toward a Rights – Based Practice (Third Edition)*. Cambridge: Cambridge University Press.
12. Kilkelly, U. (2016). *The Child and the European Convention on Human Rights*. London, New York: Routledge.
13. Kosher, H.; Ben-Arieh, A.; Hendelsman, Y. (2016). *Children's Rights and Social Work*. Cham: Springer.
14. Leviner, P. (2018). Child Participation in the Swedish Child Protection System: Child-Friendly Focus but Limited Child Influence on Outcomes. *The International Journal of Children's Rights*, 26(1), 136.–158. DOI: <https://doi.org/10.1163/15718182-02601002>.
15. Lucić, N. (2017). Protection of the Right of the Child to be Heard In Divorce Proceedings – Harmonization of Croatian Law With European Legal Standards. U: D. Duić; T. Petrašević (ur.). *EU and comparative law issues and challenges series* (str. 391.–423.). Osijek: Pravni fakultet Osijek Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. DOI: <https://doi.org/10.25234/eclic/6538>.
16. Lucić, N. (2021). Child's Special Guardian – International and European Expectations and Croatian Reality. *Balkan social science review*, 17, 97.–117. DOI: <https://doi.org/10.46763/BSSR211700971>.
17. McCafferty, P.; Mercado Garcia, E. (2023). Children's Participation in Child Welfare: A Systematic Review of Systematic Reviews. *The British Journal of Social Work*, 00, 1–17. DOI: <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcad167>.
18. McPherson, J.; Abell, N. (2020). Measuring Rights-Based Practice: Introducing the Human Rights Methods in Social Work Scales. *The British Journal of Social Work*, 50(1), 222–242. DOI: <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcz132>.
19. Parkes, A. (2013). *Children and International Human Rights Law – The Right of the Child to be Heard*. London, New York: Routledge.
20. Parkinson, P.; Cashmore, J. (2008). *The Voice of a Child in Family Law Disputes*. Oxford: Oxford University Press.
21. Reichert, E. (2011). *Social Work and Human Rights – A Foundation for Policy and Practice (Second Edition)*. New York: Columbia University Press.
22. Rešetar, B. (2011). *Pravna zaštita prava na susrete i druženje*. Osijek: Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.
23. Rešetar, B. (2017). Novi razvod braka u Republici Hrvatskoj pod utjecajem psihologije, sociologije i međunarodnog prava. U: B. Rešetar; S. Aras Kramar; N. Lucić; I. Medić; D. Šago; I. Tucak; P. Mioč. *Suvremeno obiteljsko pravo i postupak* (str. 33.–60.). Osijek: Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.
24. Rešetar, B. (2022). *Komentar Obiteljskog zakona (I. knjiga)*. Zagreb: Organizator d.o.o.
25. Rešetar, B.; Rupičić, D. (2016). Posebni skrbnik za dijete u hrvatskom i njemačkom obiteljskopravnom sustavu. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 37(3), 1175.–1198.

26. Schrama, W.; Freeman, M.; Taylor, N.; Bruning, M. (ur.) (2021). *International Handbook on Child Participation in Family Law*. Cambridge – Antwerpen – Chicago: Intersentia.
27. Sladović Franz, B. (2011). Značajke procesa odlučivanja u socijalnoj skrbi za djecu. *Ljetopis socijalnog rada*, 18(3), 439.–467.
28. Strømmland, M.; Bahus, M. K.; Andersen, A. J. (2023). “What’s the Purpose of Having a Say If I Cannot Participate?”: A Qualitative Study of Young People’s Experiences of Being Heard and to Participate in Decision-Making Processes in Norwegian Child Welfare Services. *The International Journal of Children’s Rights*, 31(3), 729.–755. DOI: <https://doi.org/10.1163/15718182-31030007>.
29. Vandenhoe, W.; Erdem Türkelli, G.; Lembrechts, S. (2020). *Children’s Rights – A Commentary on the Convention on the Rights of the Child and its Protocols*. Cheltenham – Northampton: Edward Elgar Publishing.
30. Žižak, A.; Koller-Trbović, N.; Jeđud Borić, I.; Maurović, I.; Mirosavljević, A.; Ratkajec Gašević, G. (2012). *Što nam djeca govore o udomiteljstvu: Istraživanje dječje perspektive udomiteljstva u Hrvatskoj s preporukama za unapređenje*. Zagreb: UNICEF.

PROPISI:

1. Konvencija UN-a o pravima djeteta, Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori, broj 15/90; Narodne novine – Međunarodni ugovori, broj 12/93, 20/97, 4/98, 13/98.
2. (Europska) Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, Narodne novine – Međunarodni ugovori, broj 18/97, 6/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10, 13/17.
3. Europska konvencija o ostvarivanju dječjih prava, Narodne novine – Međunarodni ugovori, broj 1/10, 3/10.
4. Povelja Europske unije o temeljnim pravima, Službeni list Europske unije, C 202/389 od 7. lipnja 2016.
5. Obiteljski zakon, Narodne novine, broj 103/15, 98/19, 47/20, 49/23, 156/23.
6. Zakon o provedbi Uredbe Vijeća (EU) 2019/1111 od 25. lipnja 2019. o nadležnosti, priznavanju i izvršenju odluka u bračnim sporovima i u stvarima povezanim s roditeljskom odgovornošću te o međunarodnoj otmici djece, Narodne novine, broj 83/22.
7. Zakon o socijalnoj skrbi, Narodne novine, broj 18/22, 46/22, 119/22, 71/23, 156/23.
8. Pravilnik o edukacijama, stručnim znanjima i vještinama potrebnim za komunikaciju s djetetom i odraslom osobom pravnikom s položenim pravosudnim ispitom te dodatnim stručnim znanjima, vještinama i kompetencijama socijalnog radnika, psihologa i socijalnog pedagoga zaposlenog u Centru za posebno skrbiništvo, Narodne novine, broj 2/21.
9. Pravilnik o mjerama zaštite osobnih prava i dobiti djeteta, Narodne novine, broj 123/15.
10. Pravilnik o načinu pribavljanja mišljenja djeteta, Narodne novine, broj 123/15.
11. Smjernice Vijeća ministara Vijeća Europe o pravosuđu prilagođenom djeci (*Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice*), 2010. Dostupno: <https://rm.coe.int/16804b2cf3>.
12. Protokol o postupanju u slučaju zlostavljanja i zanemarivanja djece, Vlada Republike Hrvatske, 2014. Dostupno: https://zdravlje.gov.hr/User_DocsImages/dokumenti/Programi,%20projekti%20i%20strategije/Protokol%20o%20postupanju%20u%20slu%20C4%8Daju%20zlostavljanja%20i%20zanemarivanja%20djece.pdf (pristupljeno: 25. ožujka 2024.).
13. Opći komentar Odbora UN-a za prava djece br. 12(2009) o pravu djeteta na izražavanje mišljenja (*General Comment no. 12 (2009): The right of the child to be heard*), CRC/C/GC/12, 20. srpnja 2009.

14. Etički kodeks za djelatnost socijalnog rada, 2021. Dostupno: <https://husr.hr/web/?p=460> (pristupljeno: 26. ožujka 2024.).
15. Strategija EU-a o pravima djeteta, COM(2021) 142, Europska komisija, Bruxelles, 24. ožujka 2021.
16. Europska preporuka o pravima djece i socijalnoj skrbi prilagođenoj djeci i obiteljima (*CoE Recommendation CM/Rec(2011)12 of the Committee of Ministers to member states on children's rights and social services friendly to children and families*), 2011. Dostupno: https://www.coe.int/t/dg3/children/keyLegalTexts/SocialServicesSept2012_en.pdf (pristupljeno: 20. ožujka 2024.).

SUDSKA PRAKSA EUROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA:

1. A. V. protiv Slovenije, ESLJP, zahtjev br. 878/13, presuda od 9. travnja 2019.
2. L. R. protiv Sjeverne Makedonije, ESLJP, zahtjev br. 38067/15, presuda od 23. siječnja 2020.
3. M. i M. protiv Hrvatske, ESLJP, zahtjev br. 10161/13, 3, presuda od 3. rujna 2015.
4. Sommerfeld protiv Njemačke, ESLJP, zahtjev br. 31871/96, presuda od 8. srpnja 2003.
5. Elsholz protiv Njemačke, ESLJP, zahtjev br. 25735/94, presuda od 13. srpnja 2000.
6. A. protiv protiv Ujedinjene Kraljevine, ESLJP, zahtjev br. 100/1997/884/1096, presuda od 23. rujna 1998.
7. Costello-Roberts protiv Ujedinjene Kraljevine, ESLJP, zahtjev br. 13134/87, presuda od 25. ožujka 1993.

MREŽNI IZVORI:

1. *Dijete u pravosuđu*. URL: <https://www.pravos.unios.hr/dijete-u-pravosuđu/> (pristupljeno: 26. ožujka 2024.).

Branka Rešetar, Ph.D., Full Professor

Faculty of Law Osijek, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek

E-mail: bresetar@pravos.hr

Nataša Lucić, Ph.D., Associate Professor

Faculty of Law Osijek, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek

E-mail: nlucic@pravos.hr

THE CHILD'S RIGHT TO BE HEARD IN LAW AND SOCIAL WORK

Abstract

The right of the child, pursuant to Art. 12 of the Convention on the Rights of the Child, guarantees every child capable of forming her or his own opinion the right to be heard in matters that concern them. It is actualized in all areas of the child's life, in the family, school, health system, different types of procedures (family, criminal, civil, legal), in the community, as well as on the national and international level. The European Court of Human Rights also protects the child's right to be heard by continuously developing case law that protects the child's participatory rights. The child's right to be heard is directly incorporated into social work as a profession based on the principles of respect for human rights, including children's rights, as well as the principle of user participation. The aim of this paper is to provide an overview of the international and national legal framework that guarantees the right of the child to be heard in court proceedings and social work, based on the content analysis of regulations, court practice, domestic and foreign literature, so as to point out practical problems in realizing the child's right to be heard, detected in domestic and foreign research.

Keywords: *child's right to be heard, Art. 12 of the Convention on the Rights of the Child, the European Court of Human Rights, social work, the principle of participation*